

EX LIBRIS

LÓKÖS PÉTER

Középkori szexbreviárium. Válogatta, fordította, az előszót és a jegyzetet írta Magyar László András

Ha az ember manapság Ausztriában vagy Németországban betér egy könyvesboltba, előbb-utóbb talál egy polcot, ahol csak *Hildegard von Bingen* művei és a róla szóló szakirodalom található. Igen, Hildegard reneszánszát éli a német nyelvterületen, s most végre a magyar olvasókhoz is eljutott, igaz, nem önálló kötetben, hanem egy antológiában.

A kötet három 1080 és 1160 között keletkezett latin nyelvű szöveg fordítását tartalmazza. A könyv címét olvasva az ember hirtelen azt is gondolhatja, hogy sikamlós, erotikus elbeszéléseket tartalmaz, pedig ha alaposabban szemügyre veszi, rögtön kiderül, hogy középkori orvostudományi művekről van szó. A híres görög orvosok (Hippokratész, Galénosz) művei főleg arab közvetítéssel jutottak el a dél-európai egyetemekre (Montpellier, Salerno), ahol tudósok tucatjai igyekeztek e műveket latinra átültetni.

Nem véletlen tehát, hogy a kötet első két szerzője is salernói. *Constantinus Africanus Könyve a szeretkezésről*, illetve a *Salernói Ismeretlen Kis Könyve a szeretkezésről* diétetikai munka, feladatuk, hogy az egészséget az életmód és az életvitel szabályozásával óvják meg, a nemi élet, mint az ember egyik fontos élettevékenysége, ezért tartozik a diétetika körébe. E két mű elsősorban orvostanhallgatóknak szól. Kissé más jellegű a bencés apáca műve. *Hildegard* feltehetőleg olyan szerzetesek, apácák számára írt, akik maguk is gyógyítottak: *Okok és gyógymódok* című művéből itt részletek olvashatók. E művekből hű képet kapunk arról, miként vélekedett, mit tudott a középkori ember a szerelemről, a nemi viselkedésről, a fogantatásról, a nemi vágyat növelő illetve csökkentő szerekről.

E kis kötet megjelenése azért is üdvözlendő, mert az igen gazdag középkori európai irodalomnak sajnos még mindig viszonylag kevés alkotása hozható férhető magyarul. (*T-Twins Kiadó, 137 oldal, 540 Ft.*)

Fallenbüchl Zoltán: Magyarország főispánjai 1526-1848

Fallenbüchl Zoltán hosszas levéltári kutatások után állította össze a történelmi Magyarország főispánjainak jegyzékét vármegyéenkénti rendben. A germán-frank eredetű főispánság Magyarország területi igazgatásának legősibb intéz-

ménye volt, története első királyunk koráig nyúlik vissza. A középkorban az ispánok (az alispánok tisztsége csak a XV. században alakult ki) a központi hatalom területi végrehajtói voltak. A tisztség az Árpád-házi királyok idején még — a nyugat-európai szokásoktól eltérően — nem volt örökölhető. Később kialakult az örökletes főispánság is, e tisztség adományozható s vér szerinti utódra örökíthető volt. E fogalom — mutat rá a szerző — nem összekeverhető az örökös főispánsággal, amelyet tiszthez kötődően viseltek például érsekek, püspökök.

A kora újkorban a tényleges hatalom egyre inkább az alispánok kezébe került, a főispán funkciója erősen lecsökkent, s leginkább a főnemesség cím-és rangigényét szolgálta. A főispáni tisztséget Mária Terézia helyezte vissza eredeti fúciójába, ő a királyi akarat végrehajtó szervévé tette. Mária Terézia igyekezett átörömitni a főnemességnek a főispánságra való monopóliumigényét és ezért igen gyakran köznemesi rendből választott főispánokat. Az 1526-1848 közötti időszak főispánjainak jegyzékéből kiderül, hogy a csaknem 430 világi főispán több mint ötven százaléka 12 nagycsaládból került ki.

A táblázatok szövege latin, így a könyvet nem csak magyar kutatók használhatják. A kötet elején egy tanulmány olvasható magyar és német nyelven a főispánság intézményének fejlődéséről. A rendkívüli filológiai alaposágról tanúságot tevő könyv hasznos segítség lesz a kutatók számára. Reméljük, ezután nem túl sokáig kell várni a magyar középkor főispánjait feltáró munkára sem. (*Argumentum Kiadó, 171 oldal, 420 Ft.*)

Kristó Gyula: A történelmi irodalom Magyarországon a kezdetektől 1241-ig

A szerző a tatárjárás előtt keletkezett történelmi alkotásokat vizsgálva arra a kérdésre keresi a választ, hogy Anonymus volt-e a regényes gesta megteremtője Magyarországon. Vizsgálódásainak középpontjában a *Gesta Hungarorum*, a *Pozsonyi Évkönyv* és a *XIV. századi krónikakompozíció* XI-XII. századot tárgyaló része áll, amelyet ő röviden csak krónikának nevez. Kristó, aki a terület kiváló ismerője, maga is tudja: „lidércfényes, ingoványos világ ez”, elsősorban a szövegahagyományozás bonyolultsága, a keltezettség és az összehasonlító forrásanyag (oklevelek) hiánya miatt.

Ahhoz, hogy a kérdést megnyugatóan tisztázzni lehessen, behatóan kellett foglalkozni a művek keletkezési idejével, műfajukkal, egymáshoz való viszonyukkal. Ami a datálás kérdését illeti, Kristó szerint a *Gesta Hungarorum* 1210 körül íródott, s Anonymus III. Béla jegyzője volt. A tudomány mind ez idáig nem tu-

dott olyan pozitív, félreérthetetlen adatokkal szolgálni, amelyek egyértelműen bizonyítanák, hogy Anonymus IV. Béla jegyzője lett volna. A krónika keletkezési idejét 1192 és 1210-2 közé teszi.

Vizsgálódásai alapján arra a következtetésre jut, hogy a *krónika* XI-XII. századot tárgyaló részei egyazon szerző alkotásai. Bizonyítják ezt mind a tartalmi megfelelések (például az udvari kultúrára utaló elemek, amelyek a krónika legkülönbözőbb részeiben megtalálhatók), mind a szövegpárhuzamok, „amelyek sűrű fonat módjára szövik át a krónika szövegét”. A krónika is gesta tehát, s ebből következik, hogy a *regényes gesta műfaját Magyarországon nem Anonymus, hanem a krónika szerzője teremtette meg*. Ezt az új műfajt a Szent Istvánnal kezdődő történetre alkalmazta. Anonymus azzal újított, hogy ő ezt a műfajt a pogány korra alkalmazta. (*Irodalomtörténeti Füzetek 135. szám, Argumentum Kiadó, 150 oldal, 300 Ft.*)

Földes Péter: Anonymus titkos közlései

Középkori krónikairódmunkával, ezen belül is Anonymus művével foglalkozik Földes Péter könyve is, amely azonban egészen más jellegű, mint Kristó Gyula munkája. Maga a szerző könyvét „krónikaturténeti esszé”-nek nevezi. E műfajban nem az első próbálkozása, hiszen hasonló jellegű munkákat már korábban is írt (Ha az ősi krónikák igazat mondanak, Vallanak az Ősi krónikák).

A szerző Anonymus gesztájának elemzésére tesz kísérletet, mégpedig főképp a nemrégiben elhunyt Süpek Ottónak azzal a nézetével azonosulva, amely szerint Anonymus gesztája nem más mint egy *chanson de geste* (történelmi ének). Süpek professzor alapos tanulmányban bizonyította — bár több állításával a történeteszek vitatkoznak —, hogy Anonymus szigorúan tartotta magát az ófrancia *chanson de geste* fő esztétikai követelményeihez.

Földes nem fogadja el Süpek Ottó azon nézetét, hogy Anonymus Aba Péter lett volna. Szerinte Anonymus egy domonkos rendi szerzetes volt. Erre abból következtetett, hogy a kézirat elején álló P incielébe a POV betűk vannak elrejtve, ezek pedig a *Predica Orbi Vade* (menj, prédikálj a világnak), a domonkos rend jelmondatának kezdőbetűi. Mivel a kézirat XIII. század végi, és a mű Földes szerint 1279-ben keletkezett, a POV betűk csak Anonymus tudtával és beleegyezésével kerülhettek oda. Ez pedig azt jelenti, hogy Anonymus domonkos szerzetes volt.

A középkori *chanson de geste* három rétegű alkotás. Az első réteg maga a történelmi tárgy (jelen esetben a magyarság története Szent Istvánig), a második valamely korabeli aktuális politikai célkitűzés útjának egyengetése, a harmadik pedig misztikus-szimbolikus mondanivaló.

Az első réteggel kapcsolatban a szerző főképp a *Gesta Hungarorum* és az „ösgesztá” viszonyát elemzi. A másodikat illetően egyetért Süpekkel a geszta datálásának kérdésében, hogy ti. Anonymus IV. Béla jegyzője volt, tehát a *Gesta Hungarorum* Kun László, a feudális anarchia idején íródott. Úgy véli, az 1279-ben keletkezett geszta egy prédikációként fogható fel, intelem, hogy a báróknak is úgy kellene viselkedni, mint a honfoglalás szereplőinek. Ami a harmadik réteget, a misztikus-szimbolikus mondanivaló illeti, kiderül, hogy bizonyos misztikus számokra visszavezethető fejezetekben fontos információk rejtőznek, például Anonymus vélt születési éve. (*Móra Kiadó, 200 oldal, 270 Ft.*)

Köblös József: Az egyházi középréteg Mátyás és a Jagellók korában

A középkori magyar egyházi társadalom legfelső rétegének szerepe, jelentősége nagyjából feltártak tekinthető. Nem mondható viszont ugyanez el a középréteg képviselőiről: a prépostok, főesperesek, kanonokok jelentőségének vizsgálatával még adós a tudomány. Nem kétséges: ha részletes képet akarunk kapni a középkori magyar egyház helyzetéről, előbb-utóbb be-

kell vonni a vizsgálódásba az egyházi középréteget is. Nem azt jelenti ez persze, hogy eddig egyáltalán nem foglalkoztak e témával, de szisztematikus feltárására eddig még nem került sor.

Jelen munkájában a szerző arra vállalkozott, hogy a magyar egyházi középréteg gerincét, a káptalanok tagságát illetően végezzen ilyen vizsgálódást. Tekintettel a rendelkezésre álló anyag nagyságára Köblös csak négy testület, a budai, a fehérvári, a pozsonyi és a győri káptalanság tagságának vizsgálatára szorítkozik. S ezek esetében is csak az 1458 és 1626 közötti időszakra.

Elsődleges forrásbázisa az Országos Levéltár Diplomatai Levéltára volt, de emellett természetesen a már kiadott anyagra is támaszkodott. Vizsgálódásainak köszönhetően ma ismert a négy káptalan szinte összes tagja. Ezek névsora és rövid életrajza a kötet második felében olvasható. A vizsgált anyagból természetesen megpróbált következtetéseket is levonni, ezek a könyv elején található tanulmányban olvashatók. Elemzte például, milyen szerepe volt a származásnak a káptalanba való bejutáskor. Bárói vagy köznemesi származású személy nagyobb előnnyel indult, de a kanonoki javadalomszerzés nem volt elzárva polgári és jobbágy származásúak elől sem, ez utóbbira jó példa Szatmári Ferenc, aki győri püspökségig vitte. Elemzi továbbá a kanonokok tanultsági szintjét is, főképp egyetemjárásukat. Kiderül, hogy kanonoki javadalom megszerzésénél az egyetemi stúdium nem volt előfeltétel. Am a legtöbb kanonokká választott személy megválasztása után beiratkozott valamely külföldi egyetemre, igaz, legtöbbször csak egy-két évig látogatta azt és nagyobb részüket semmilyen fokozatot sem szerzett. Fontos szerepe volt a testületbe való bejutáskor a személyi kapcsolatoknak is. Ami érvényesülési lehetőségeiket illeti, később jelentős hányaduk jutott magasabb állami vagy egyházi tisztségbe.

Köblös József hatalmas munkát végzett, teljesítménye elismerést érdemel. A szerző jelzi: későbbi tervei között szerepel a többi káptalan vizsgálata is. E munka a garancia arra, hogy azt is hasonló alaposággal fogja elvégezni. (*MTA Történettudományi Intézete, 480 oldal, 980 Ft.*)

Tarnóc Márton: Mátyás király és a magyarországi reneszánsz

Ugyanebbe a korbba kalauzol el Tarnóc Márton könyve is, amely a szerző egyetemi előadásából született. Könyvéből átfogó képet kapunk a magyarországi reneszánsz művészet és humanista irodalom fejlődéséről.

A reneszánsz törekvések Magyarországon igen korán megjelentek, hazánk ezzel sok más európai országot megelőzött. A XIV. században az Anjou és Luxemburgi házból származó királyok kapcsolatai készítettek elő a talajt befogadására. A korai magyarországi reneszánsz legjelentősebb alakja Vitéz János volt, akinek egyik legfőbb érdeme, hogy az ő költségen „quattrocento” legjelentősebb alakjai (Janus Pannonius, Garázdá Péter és mások). A magyarországi reneszánsz virágkora Matyás király uralkodására esett. Matyás művelődéspolitikája, művészet- és tudománypártolása európai szintre emelte Magyarországot. Udvarába jeles olasz humanista írókat, reneszánsz művészeket hívott; ekkor jelent meg az első Magyarországon nyomtatott könyv; s páratlan volt Matyás könyvtára, a Bibliotheca Corvina is. *Halála után a reneszánsz nem tűnt el, hanem a budai udvart túllépve az egész országban szétáradt*. Az esztergomi Bakócz-kápolna, M. S. mester művésze, Werbőczy Hármaskönyve, Erasmus első magyar tanítványai, az első magyar bibliafordítók — mind a Jagelló-kori és Mohács utáni reneszánsz kiemelkedő teljesítményei. Nem túlzás azt állítani, hogy Magyarország maradandó javakkal járult hozzá az európai művelődéstörténet e korszakához.

Tarnóc Márton könyve kitűnően használható egyetemi jegyzetként, de bátran ajánlható minden, a magyar művelődéstörténet iránt érdeklődő olvasónak. Aki pedig a könyvtől kedvet kapva még jobban el akar mélyedni a témában, a kötet végén gazdag irodalomjegyzéket talál. (*Balassi Kiadó, 1994, 192 oldal, 340 Ft.*)

Az Írók Bolja (1061 Budapest, Andrássy út 15.) sikerlistája az elmúlt hónap könyveiből

1. Budapesti negyed 1995. 8. szám
2. Zsidók Budapesten (Budapest Főváros Levéltára)
3. Vermes Géza: A zsidó Jézus (Osiris Kiadó)
4. A bőr és a napszakok
5. Nádasy Ádám majdnem minden verse 1976-1995 (2000 könyvek)
6. Sylvia Plath: Naplók (Pesti Szalon Könyvkiadó)
7. Victor Ostrovsky — Claire Hoy: A Moszad szolgálatában (Magyar Világ Kiadó)

6. Kazimierz Brandys: Jellemek és írások (Európa Könyvkiadó)
7. Heimto von Doderer: A Strudlhoflépcső I-II. (Jelenkor Kiadó)
8. Fodor Ákos: Lehet Válogatott, örökbefogadott és újabb versek (Fábyan Könyvkiadó)
9. Báthory Csaba: Hölderlin a toronyban 1806-1843 Szövegdokumentumok (Új Mandátum Könyvkiadó)
10. Mózes Teréz: Váradi zsidók (Literátor Könyvkiadó)

Banga Ferenc rajza